

otázku budúcnosti spolkov a ich aktivít (s. 178–180). V konečnom dôsledku nad všetkými strastami aj radosťami života diaspóry visí otázka jej celkovej asimilácie do väčšinovej rakúskej spoločnosti. Hoci zrejme najvplyvnejšou českou menšinovou inštitúciou aj naďalej zostane Školský spolok Komenský, vzhľadom na všeobecný úpadok záujmu o spolkový život autorka predpokladá, že najvýhodnejšou stratégiou bude vzájomná spolupráca členov rôznych spolkov, predovšetkým pri organizovaní väčších kultúrnych akcií. Ako autorka na záver poznamenáva, Česi vo Viedni budú zrejme naďalej predstavovať síce rozpoznateľnú, avšak plne integrovanú komunitu. Reflektuje tiež rozdielnu „mieru“ českej identity u chronologicky rôznych skupín českých migrantov nielen vo vzťahu k hudbe, ale aj na základe úrovne ovládania českého jazyka, ochoty hovoriť ním v každodennej praxi a posúvať ho generačne ďalej (s. 174). Všeobecne sa dá, podľa autorky, zhrnúť, že aj napriek tomu, že si mnoho viedenských Čechov len čiastočne aktívne uvedomuje svoj český pôvod, „češtví sa nezdá byť v ohrození“ (s. 179).

Možno zrekapitulovať, že monografia *Hudební světy české Vídně* prináša cenné aktuálne poznatky a adekvátne vyplňa priestor v oblasti výskumu života zahraničných Čechov. Kniha je vhodná ako pre výskumníkov, ktorí sa zaoberajú hudobným svetom a životom diaspór, tak aj pre laikov, ktorí by čítali knihu z čirej zvedavosti, vzhľadom na to, že kniha je napísaná ľahkým a čitateľsky príťažlivým spôsobom s hlbokým odborným významom.

Jana Tomková

jana.h.tomkova@gmail.com

Luděk Jirka: *Rivnenská oblast a její menšiny. O historii etnických vztahů na území bývalé Volyně.*

Pavel Mervart, Červený Kostelec
2023, 342 s.

Publikace Luděka Jirky má specifické načasování. Napsána byla na základě více než dekádu trvajících návratového výzkumu (zahájeného v roce 2011), realizovaného ještě před vypuknutím války na Ukrajině, přičemž rukopis byl prakticky již hotov, než Rusko svou „speciální vojenskou operaci“ zahájilo; tuto tragickou kapitolu ukrajinsko-ruských (a ovšem také ukrajinsko-polských ad.) vztahů tedy text nemohl zohlednit. Přesto ji lze všem, kteří chtějí tomuto konfliktu porozumět, vřele doporučit, neboť se na mnoha místech věnuje procesům a fenoménům, ať již ve starší či novější historii, jejichž je současný konflikt v tom či onom ohledu důsledkem. Tato okolnost činí Jirkovu knihu velmi aktuální a atraktivní, a to daleko za hranicemi jeho oboru (tedy sociokulturní antropologie). Navíc, ač je kniha psána odborníkem, způsob Jirkova výkladu je přístupný i čtenářům bez výraznější průpravy v moderních společenských vědách, takže poučení si z ní může vzít prakticky kdokoli; tedy kdokoli, kdo o to bude mít zájem – a ten by měl mít přinejmenším každý, kdo se k válce na Ukrajině bude chtít vyjadřovat alespoň v základech kompetentně.

Z geografického hlediska je předmětem Jirkovy monografie Rivnenská oblast (Ривненська область), tedy oblast nacházející se na severozápadě Ukrajiny při hranicích s Běloruskem. Ač se možná bude mnohý český čtenář zprvu cítit zaskočen a nebude

snad hned umět Rivnenskou oblast lokalizovat na mapě, jedná se o území českým čtenářům známé, tvořící centrální část historického území Volyně – a nakolik lze soudit z opravdu dlouhé řady publikací, která je této skupině věnována, těší se u nás problematika volyňských Čechů poměrně dobré obecné známosti.

Samotným předmětem Jirkova badatelského zájmu jsou především etnické, respektive národnostní procesy, které obyvatelstvo této oblasti formovaly od 19. století až do současnosti (před ruskou invazí). V explicitní poloze přitom předkládá kritiku děl jak tuzemských (Rychlík, Spurný), tak zahraničních (Magocsi, Snyder) kabinetních autorů, historiků, přičemž základem pro tuto kritiku je mu především odlišný metodologický aparát (terénní výzkum) a s ním související odlišná perspektiva – na rozdíl od uvedených autorů Jirka nabízí perspektivu aktérů, perspektivu těch, kdo odpovídající (nejen) etnické procesy sami (za)žili. Jinak řečeno, nabízí pohled *zdola*. Ústřední tezí, s níž Jirka v daném ohledu polemizuje, je pak tvrzení zastávané shodně všemi uvedenými autory (P. Magocsi – J. Rychlík – B. Zilynski: *Dějiny Ukrajiny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015; T. Snyder: *The Reconstruction of Nations*, Yale University Press, New Haven 2003; M. Spurný: *Nejsou jako my*, Antikomplex, Praha 2011), že Rivnenská oblast se po dlouhé historii multietnického soužití v důsledku etnických přesunů a mezistátní řízené „výměny obyvatel“, které následovaly po druhé světové válce, etnicky homogenizovala. Jirka na základě výpovědí svých informátorů dokládá, že tomu tak nebylo, protože „výměna obyvatel“ přinesla také nové menšiny, takže Rivnenská oblast zůstala etnicky heterogenní.

Tudíž badatelé, kteří tvrzení o poválečné etnické homogenizaci ve svých pracích uvádějí, v zásadě pouze opakují politické, respektive ideologické deklarace těch či oněch angažovaných stran.

V první části recenzované práce (s. 1–75) autor seznamuje s historicko-politickým kontextem, ve kterém se území dnešní Rivnenské oblasti a její obyvatel v průběhu cca posledních dvou set let (zhruba od tzv. třetího dělení Polska v roce 1795) nacházeli a který tvořil rámec (etnických) procesů probíhajících na daném území. Jirka čtenáři představuje skupiny, které tvořily hlavní složky obyvatelstva v daném období v etnickém ohledu značně heterogenní Rivnenské oblasti – Velkorusy (Rusy), Poláky, Židy, Němce, Čechy, Tatary a Bělorusy. V případě každé z těchto skupin je pak rovněž systematicky komentován vztah jejich příslušníků ke skupině (nakonec) klíčové – Ukrajincům (Malorusům). V podobně systematickém stylu pak Jirka představuje také hlavní fáze dějin dnešní Rivnenské oblasti, které ztotožňuje s obdobími vlády toho kterého státu nad daným územím a jimiž byly postupně: meziválečné Polsko (1921–39), Sovětský svaz (1939–41), nacistické Německo (1941–44), znovu Sovětský svaz (1944–91) a nakonec nezávislá Ukrajina (1991–dosud). Ať již v případě jednotlivých zainteresovaných skupin či pojednávaných dějinných období Jirka prokazuje skvělou obeznamenost s pracemi jak světových autorů, tak místních badatelů a prakticky na každé stránce znovu a znovu dokládá, že ve zvolené perspektivě je pro danou oblast a dějinnou periodu odborníkem, jakých je u nás jen málo. Čtenář přitom ocení, že Jirka svou erudici dokáže tlumit a držet text na úrovni přístupné i neoborníkům.

Zajímavých, podnětných a nejednou i nečekaných a neznámých poznatků a informací obsahuje tento oddíl textu celou řadu, vyberu z nich dva. Za první Jirka svým rozbořem činí srozumitelným to, proč (ukrajinští) obyvatelé dnešní Rivnenské oblasti – po období vlády sovětského režimu – vkládali do nacistického režimu mnohé naděje a proč se jim jevil jako (přinejmenším potenciálně) perspektivnější než jeho předchůdce. Za druhé zmíním Jirkovu kritiku obvyklého výkladu tak zvané volyňské řeže (masové vyvražďování polských obyvatel ze strany ukrajinských povstalců v letech 1943–44). I v tomto případě se Jirka především snaží prezentovat odpovídající události jako důsledek předchozího vývoje, v daném případě tedy zejména jako reakci na násilnou polonizaci ze strany polského státu, provázenou systematickou a násilnou perzekucí (nejen) ukrajinských obyvatel. Hned spěchám doplnit, že Jirka rozhodně žádné aktéry ani neobhájuje, jakož ani jiné neobviňuje. Pokud určitou událost prezentuje z perspektivy určité skupiny, explicitně to uvádí, takže čtenář je vždy informován o tom, očima příslušníků které skupiny se zrovna dívá a v čí prospěch je tak daná perspektiva předpokládána. Co je pak Jirkovi zcela cizí, je zaujímat v jakémkoli případě roli soudce. Oč usiluje, je učinit jednání aktérů – v odpovídajících souvislostech – srozumitelným; hodnotových komentářů se ovšem disciplinovaně zdržuje. V dnešní době, kdy se značně rozsáhlé sektory společenskovo-vědního diskurzu zvrhávají v (čím dále tím méně skrývaný) aktivismus, si takový přístup zaslouží jednoznačný respekt.

Druhá základní část Jirkova díla sestává z prezentace přepisů rozhovorů autora s pamětníky (nejstarší z nich se narodil

v roce 1924, „nejmladší“ v roce 1943) jednotlivých klíčových zainteresovaných etnických skupin obyvatel dnešní Rivnenské oblasti, pořízených mezi lety 2012–20. Samotným rozhovorům předchází krátký metodologický úvod, zabývající se epistemologicko-hermeneutickým pozadím užitých postupů (polostrukturované rozhovory, metoda životního příběhu) v kontextu formování a uchovávání kolektivní, resp. individuální paměti, doplněný o komentář, týkající se okolností záznamu a technik užitých při zpracování získaného/prezentovaného materiálu, následovaný výkladem etnických kategorií užívaných pamětníky a stručnou kontextualizací jednotlivých pamětnických vyprávění, spočívající v jejich usouvztažení s jednotlivými politickými režimy střídajícími se ve vládě nad teritoriem dnešní Rivnenské oblasti a tvořícími tak neopominutelný, v řadě ohledů určující kontext odpovídajících životních etap pamětníků.

Přepisy rozhovorů, respektive životních příběhů (z rozhovorů jsou eliminovány autorovy otázky a rozhovory jsou prezentovány ve formě spojitého textu, doplněného o průběžné vysvětlující poznámky autora) zabírají zhruba polovinu knihy (s. 102–214). Kdo je k (formálně upraveným a komentovaným) pamětnickým vyprávěním jako legitimnímu nástroji prezentace minulých událostí skeptický, bude – mám za to – při četbě Jirkova textu nucen ke kapitulaci. Nic, žádná analýza, žádný komentář, žádný zasvěcený výklad nedokáže nahradit syrovost žité zkušenosti těch, kdo odpovídající události zažili (byli nuceni zažít, hodilo by se mnohdy spíše říci) na vlastní kůži – a nyní o nich vydávají své svědectví. Dnešní doba je plná nářků, zoufání si nad tím, jak že se máme špatně, jak to a ono

není takové, jaké by být mělo, a jaké že se té či oné skupině děje příkoří. Všem, každému z těchto ukřivděných, by bylo třeba dát tuto sekci Jirkovy práce za povinnou četbu. Hrůzy, které obyvatelstvo Rivnenské oblasti zažilo (a ano, mnohdy též spolu/páhalo), jsou nesčetné. Každý jeden režim – s výjimkou toho posledního, doufejme –, který v oblasti postupně vládl, s sebou nesl obrovskou míru násilí, více či méně skrývaného systematického vraždění, nucené deportace, a velmi dlouhou řadu dalších zlovolných a krutých činů. A veškeré toto násilí bylo důsledkem aplikace primordiálního *ipso facto* exkluzivistického chápání etnicity/národnosti příslušnosti ze strany všech zainteresovaných aktérů – členů právě tímto způsobem se chápajících etnických/národnostních skupin. Kromě jiného tak lze Jirkův text číst také jako varování nejen příznivcům etnické se vymezujících národů, ale také podporovatelům rozmanitých etnoemancipačních hnutí (či chcete-li, nacionalismů, neboť ničím jiným tato hnutí nejsou). Esencialistické a exkluzivistické pojetí etnicity/národnosti je z povahy věci konfliktní a v důsledku nenávislné, a snaha o jeho uplatnění vede ke koncům, které Jirkovi pamětníci vykreslují až bolestně barvitě.

Autor monografie *Rivnenská oblast a její menšiny* má za sebou již hezkou řadu publikačních počinů. Z těch monografických stojí za zmínku kolektivní – ovšem pod Jirkovou taktovkou vznikající – práce *Krajané: hledání nových perspektiv* (P. Mervart, Praha 2015) a o tři roky mladší, již samostatná monografie *Migrace za lepším životem* (FHS UK, Praha 2018). Již tyto knihy jasně ukázaly, že Jirka je jak zdatným terénním výzkumníkem, tak badatelem dobře obeznámeným s moderním teoretickým aparátem disciplíny, přičemž obojí se v jeho práci snoubí takřka ukázkovým způsobem – teorie nestojí mimo data, ale je do nich vtělena, respektive tvoří horizont, ze kterého data povstávají –, majícím v naší antropologické produkci jen málo obdob. Jirkova nová kniha sleduje stejnou základní badatelskou (oborově antropologickou) trajektorii jako jeho starší práce, autor v ní ale zkouší – a to se zdarem – nové postupy prezentace dat, a také historické kontextualizaci je tentokrát dán výrazně větší prostor. Jinak řečeno, máme před sebou vyzrálé dílo zkušeného autora, navíc dílo, které je díky dějinným okolnostem nejen vynikající akademickou monografií, ale i publikací, která by měla aspirovat na občanskou povinnou četbu.

Marek Jakoubek

marek.jakoubek@upce.cz